

A HÓNAP ZENESZERZŐJE

Az antik impresszionista

1879. július 9-én született Bolognában **Ottorino Respighi** (megh. 1936. ápr. 18.), a XX. századi nagyzenekari hangzás olasz megújítója, régi korok itáliai zenéjének feltámasztója.

Ottorino Respighi olyan korszakban élt és alkotott, amikor az olasz zene már végképp megérett egy időszaki megújulásra, hogy az opera bő századnyi (XIX.) egyeduralmából visszataláljon szerteágazó hangszeres és vokális gyökereihez. Respighi mindenkor kutatta a romantika előtti olasz zenei értékek felhasználási lehetőségeit. A gregorián éneket, a reneszánsz és preklasszikus műfajokat, formákat igyekezett friss lehelettel aktuálissá tenni, tematikáiban pedig gyakorta visszanyúlt a latin kultúra kezdeteihez is. Ezzel együtt hatottak rá a kortárs nagyok: Rimszkij-Korszakovtól a hangszerelés mesebelivé tételének mesteri művészetét sajátította el ifjúkori tanulmányai során Szentpétervárott, impresszionista nagyzenekari színvilága pedig Debussy merészségével vagy Ravel aprólékosságával fűszerezve egyedien mediterrán napfényes szikrázású.

A zenekari és kamarazenei műfajok olasz dallamszeretetét megőrző újratereztésével párhuzamosan a vokális és színpadi zene komponálása is végigkísérte alkotói pályáját, számos dal, öt balett, nyolc opera született tollából – Claudio Guastalla volt hűséges librettistája és életre szóló barátja. Foglalkoztatta a modális harmóniarendszer újrahasznosíthatósága, ennek példái a *Gregorián hegedűverseny*, a *Mixolíd zongoraverseny*, a *Dór vonósnégyes* is. Respighi vizuális élményanyagokat mesterien tudott zenei érzésekbe önteni, a hangfestés mestere volt: pl. *Három Botticelli-kép*, *Templomablakok* vagy a kétségtelenül legmaradandóbb, legismertebb nagy *Triptichon: Róma kútjai, Róma fenyői, Római ünnepek*. Sajnos Mussolini különösen szerette ez utóbbi nagyszabású zenekari műveket, szegény ártatlan Respighi híre ezt még életében bánta, számos intrika, gáncsoskodás érte hazájában és külföldön egyaránt mindössze azért, mert rossz politikai időkben éppen

ott élt és alkotott, ahol. De zenéje főként korai halála után (56 évesen), illetve a II. világháborút követően talán még inkább megszenvedte a cenzúrát paradox módon szülőföldjén és a „nem baráti” államokban egyaránt. Respighi semmilyen pártnak vagy zenei szervezetnek nem volt a tagja, leszámítva, hogy beválasztották az Olasz Akadémiába anélkül, hogy ezt valaha kérte volna – ezzel a konkurens jelölt Mascagni lett ráadásaként az ellensége. Respighit pártatlanságától függetlenül évtizedeken át bántották azzal, hogy fasiszta szimpatizáns, még az ismertén karakán Toscaninival ápolt híres barátsága és gyümölcsöző szakmai kapcsolata is majdnem felbomlott emiatt.

A Róma ihlette *Triptichonról* szólva – melyből legalább kettő (a kutak és a fenyők) máig világszerte a legjátszottabb alkotása – szinte hihetetlen, hogy ilyen sugárzó remekműveket írt valaki arról a városról, amelytől egész életében idegenkedett, sőt fiatalon a neurozísig menően irtózott, nem bírva a felfokozott nyüzsgést, folyton menekülést keresve a vidéki alkotói magányban. Mindig honvágya volt szülőhelye, Bologna iránt, viszont szakmailag egyedül az olasz főváros nyújthatott neki megfelelő környezetet. A mindennapi kenyérért épphogy biztosító Santa Cecilia akadémiai zeneszerzéstani állása mellett Rómában tudott igazán kibontakozni nemzetközi hírneve, hiszen itt fordultak meg a világ művészeti, zenei életének kulcsfigurái, s itt alakult ki bibliofil kozmopolita személyisége is.

Respighi nemcsak nyelveket tanult folyamatosan, de hangszerek sokaságán játszani is tudott. Eredetileg kiváló hegedűs volt, majd kényszerűségből ugyanolyan kiváló zenekari brácsa-szólamvezető lett. Zeneszerzés-tanítványainak kompozícióiban például rögtön felismerte a játszhatatlansági hibát bármilyen instrumentumon, de karmesterként is nagy tiszteletnek örvendett, mert ha bárki elégedetlenkedett is a zenekarból, hogy valamit nem lehet lejátszani, azonnal szemléltette az adott hangszeren a reklamált passzust.

Respighi rajongott a művészetekért, beutazta egész Itáliát, hogy lássa képzőművészeti alkotásait, műemlék épületeit, múzeumait,

Ottorino Respighi
(1936, Archivio
Storico Ricordi)

ókori romjait. Ugyanez a kíváncsiság külföldi koncertkörútjait is végigkísérte. Passziója volt gyűjteni mindenfélét, ami antik – régi kották, könyvek után búvárkodott, és saját maga is foglalkozott könyvkötéssel, könyvrestaurálással. De hangolta saját zongoráit is. Rajongott a természetért.

Belső szabadságából és igazságszeretetéből adódóan nem szívelte a kötöttségeket, az álhierarchiát, például összesen két évig bírta ki a Santa Cecilia igazgatói kinevezését is. A magánéletben minden gyakorlati dolgot felesége, Elsa intézett, ő volt a titkárnő, a könyvelő, az impresszárió, ő szűrte ki a kellemetlen ismerősöket és a rossz híreket, hogy Ottorino mindenkor nyugodtan alkothasson, hiszen Respighi még a legalapvetőbb hétköznapi cikkeket is képtelen volt egymaga megvásárolni. Elsa maga is tehetséges zeneszerző, zongoraművész és énekes volt, de életét teljesen a Messernek szentelte és rendelte alá.

Respighinek már legkorábbi évei is különösen kezdődtek a környezetére vonatkozó vizuális-lelki érzékenységének hatására. Zsenge gyermekkorától ugyanis hisztérikus állapotba került a fekete szín láttán, olyannyira, hogy édesanyja még egy fekete ruhadarabot sem vehetett fel a kis Nino jelenlétében, aki ekkor még nem is sejtette, hogy őelőtte egy ki-

lencszendősen meghalt bátyja hagyott mély gyászt a családban. Respighi felnőtt korára hét, egyesek szerint kilenc nyelven beszélt folyékonyan, és legalább ugyanennyit tanulmányozott még, 5000 kötetes könyvtára volt az 1930-as évek elejére, tanulmányozta a filozófiát az ókori görögöktől a kortárs irányzatokig csakúgy, mint a világvallásokat, a történelmet, az ókori civilizációkat (a távol-keletieket, a hébert, az egyiptomit is), a természettudományokat. Ennek ellenére Ottorino kötődött a különféle babonákhoz és az ezotériához is. Zenéinek számos világsikerű premierje, sőt házasságkötésének dátuma is igazolta, hogy az általa oly nagyon kedvelt 13-as szám mindig szerencsét hozott neki, szemben a 17-essel, amitől rettegett. Respighinek különös tehetsége volt az úgynevezett kontrollált elalváshoz is. Bármikor képes volt gyorsan álomba merülni egy meghatározott időtartamra, aztán kipihenten ébredve folytatta a munkát, ráadásul iránytűvel ellenőrizte, hogy lehetőleg mindig észak–déli irányban pihenjen le. Az e világi, fizikai halálhoz való viszonya fóbiaszerű volt; Ottorino sosem látogatta meg oly végtelenül szeretett édesanyja sírját, pedig utolsó szavai egyikével még halálos ágyán is anyját szólította – beszél el felesége, Elsa. Respighi hosszú hónapok szenvedése utáni halálának vélhető oka egy gennyes fogától vagy a gyulladt toroktól származó vérmérgezés okozta bakteriális endokarditisz – a korabeli diagnózis szerint.

Itália nagyvárosaiban (Róma, Milánó, Torino, Firenze, Bologna stb.) már fiatalon nagy sikereket aratott, de igazán a *Róma kútjaival* (1916) vette kezdetét karrierje. Ettől kezdve az egész világ nyitva állt előtte. Nagy szerepe volt ebben két kortárs karmesternek is, nagyszerű barátainak, Arturo Toscanininek és Willem Mengelbergnek, nekik köszönhetően külföldre, például az USA-ba is azonnal eljutottak művei. A szakmaival együtt magánéletében is kedvező fordulat állt be, amikor 1919-ben feleségül vette tehetséges zeneszerzés-tanítványát, Elsa Olivieri Sangiacomót. Évekkel korábban volt Respighinek egy felbontott eljegyzése, és azóta került mindenféle kötődést. Elsa szerelme gyógyította ki Ottorinót Rómából, és elviselte azt is, hogy férje egész életében idegenkedett a gyermekvállalástól. Elsa 102 évesen, 1996-ban halt meg, hat év tizeddel élte túl férjét, és életben tartotta, tovább ápolta annak hagyatékát.

(folytatás a következő oldalon)

Az antik impresszionista

(folytatás az előző oldalról)

A gyakran baráti művészkörökben, összejöveteleken mozgó, sokat turnézó, fellépő világpolgár, művelt, sok nyelven és jól kommunikáló, kifinomult, nyitottnak mutakozó Respighi valójában mindig vágyott a visszavonult alkotói csendre, vidéki nyugalomra, a természet hangjaira; talán ezért fordult zenei kutatásaiban is régi korok halkán szunnyadó értékei felé (*Antik áriák és táncok* – három szvit, Monteverdi *Orfeójának* felújítása a Scala számára stb.). Karakteres arcvonásait jellegzetes művészhajviselettel is kiemelte, hogy szándékosan Beethoven-szerű megjelenést sugalljon – gyakran mulatott jól azon, amikor ezt mások is konstatálták.

Az ifjú Respighi Berlinben hosszabb ideig zongorakísérő volt, amit egyébként szívből utált, s csak utólag áldotta, hogy mennyi korrepetitori, énekesi tapasztalatot szerzett ott későbbi operái megírásához. Az 1920-as évekre hihetetlenül népszerű lett német földön is zenéje. A teljesség igénye nélkül álljon itt néhány találkozási kortársakkal. Berlin: 1908 – Nikisch Artúr, Bruch, Busoni, Kreisler, Caruso, Paderewski, Bruno Walter; 1926 – az ekkortájt debütáló Vladimir Horowitz; 1933 – Einstein, akit meglep Respighi tájékozottsága a fizika aktualitásaiban. Korai római találkozások: Fokin, Nyizinszkij, Gyagilev, Sztravinszkij, Isadora Duncan. Gyümölcsöző volt alkotói kapcsolata az Orosz Balett társulatával, Gyagilevnek köszönheti azt is, hogy Londonban nagy sikere lett (*A varázsbolt*), bár később úgy alakult pályája, hogy személyes jelenlétével sosem robbant be az angol zenei életbe. További római találkozások: Reiner Frigyes, Cassadó, Iturbi, Serkin, Puccini (kölcönösen nagyra becsülték egymás muzsikáját), a 82 esztendő Szent-Saëns, Arthur Honegger stb. Bécs, 1921: Alma Mahler, Franz Werfel, Richard Strauss (öt nem kedvelte Respighi, pedig a német csak praktikus tanácsot adott: „Vigyázzon a kiadókkal, fizessék meg jól zenéjét!”). Párizs, 1925: Manuel de Falla, Serge Koussevitzky (Bostoni Szimfonikusok). Csehszlovákia, 1926: Schönberg, Josef Suk. Rahmanyinovot személyesen nem ismerte, de az orosz levélben (1930) kérte fel Respighit,

hogy hangszereljen meg néhány darabot az *Études-tableaux* ciklusból.

Párizs, 1925: a Steinway amerikai képviselője, Ernest Urchs meghívja egy USA-beli turnéra a következő évadra. A hosszú óceáni hajóúton Ottorino sokat szidta Kolumbuszt, amiért felfedezte ezt a kontinenst – emlékezik vissza Elsa –, de aztán az USA-ban óriási a fogadtatása és a publicitása, a leghíresebb zenekarokkal dolgozhat. Észak-Amerikában még két alkalommal turnézik a keleti parton (1927, 1928), és egy hollywoodi vakáció után San Franciscóban is óriási sikert arat zenéje. Toscanini a következőkben is folyamatosan műsoron tartja Respighi műveit New Yorkban, és a Metben is tarolnak operái. 1935-ben még utoljára a Hollywood Bowl hívja vissza az USA-ba, de ekkor egészségi állapota miatt már képtelen elvállalni bármit is. Dél-Amerikában négy alkalommal turnézott: Brazília 1927, 1928, Argentína 1929, 1934 (Uruguay is). A Mengelberg által szervezett Respighi-fesztiválon egész Hollandia ünnepli (1926), hasonlóan Belgium is (1931). Egy amszterdami fotó őrzi a tényt, hogy Sztravinszkij és Respighi közül utóbbi volt a „nagyobb” zeneszerző (174 cm), szemben az oroszral (163). 1933, Ainola: Sibeliusszal köt barátságot.

Nincs hely a sikerek és különös találkozások további sorának, ezért végül megemlékezünk Respighi életének néhány magyar vonatkozásáról. Két magyar zeneszerzés-tanítványa is volt Rómában (1930): Farkas Ferenc és Tóth Dénes. Vecsey Ferenc Respighi *h-moll hegedűszonátájának* egyik elkötelezett tolmácsolója volt. 1925. november 9-én a Budapesti Filharmóniai Társaságnál vezényli saját műveit. 1926 karácsonyán Bartók és Kodály Respighi római lakásának vendégei. 1934-ben a Liszt Ferenc Zeneakadémia tiszteletbeli professzorává választják. 1935-ben a Magyar Királyi Operaház bemutatja *A láng* című operáját, rendező Oláh Gusztáv – 32 előadást ért meg, illetve a budapesti társulattal egy firenzei (1938) és egy milánói (1940, Scala) vendégjátékot. És egy kuriózum, pletyka a végére: Róma szökőkútjainak hangjaira állítólag egy csinos, szőke fiatal lettországi lánytestvérpár hatására figyelt fel az ifjú Ottorino.

Tóth Gábor